

Hayvan Hakları Çerçevesinde Türkiye’de Afet Yönetimi¹

İnci Çoban İnce^{2,3}, Aslı Yöntem Balaban⁴

ÖZET

Afetlerin etkileri sadece insanlarla sınırlı olmayıp, yaşanan afetler hayvanlar için de bir risk unsurdur. Günümüzde, hayvan hakları konusu afet planlarında ihmal edilmektedir. Çalışma, Türkiye’deki afet yönetim sistemini hayvan hakları açısından değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada afet yönetimi ve hayvan haklarına ilişkin uluslararası politika belgeleri, yasal düzenlemeler, planlar, programlar ve uygulamalar incelenecektir. Yapılan çalışmada Türkiye’de afet yönetiminde ulusal düzeydeki politika belgelerinin, hukuki düzenlemelerin insan odaklı bir bakış açısına sahip olduğu, afet öncesi, sırası ve sonrasındaki çalışmaların yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmada, afet yönetim sisteminin sadece insan odaklı değil, hayvanlar da dâhil tüm yaşam formlarının eşit derecede yaşama ve kendini gerçekleştirme hakkına sahip olması gerektiğine vurgu yapılacaktır. Afet yönetim sürecine hayvan hakları konusunun dâhil edilmesi, insan-hayvan refahlarını destekleyerek çevresel ve sosyal adaletin gerçekleşmesine, afet yönetim sürecinin başarısına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Afet, Afet yönetimi, Hayvan Hakkı.

Disaster Management in Turkey within the Framework of Animal Rights

ABSTRACT

The effects of disasters are not limited to humans only; these disasters are also an important risk factor for animals. Today, the issue of animal rights are often neglected in disaster. Within this context, the study will examine international policy documents, legal regulations, plans, programs, and practices regarding disaster management and animal rights. In the study, it was determined that national level policy documents, legal regulations about disaster management in Turkey have a human-oriented perspective and activities carried out before, during and after the disaster are not sufficient. The study emphasizes that the disaster management system should not only be human-focused but also that all life forms, including animals, should have equal rights to

¹ Bu çalışma 26 – 27 Ekim 2023 tarihlerinde Ankara’da gerçekleştirilen, Cumhuriyet’in 100. Yılında Nasıl Bir Kamu Yönetimi başlıklı Uluslararası Kamu Yönetimi Kongresi’nde sunulmuş ve özet metin olarak yayınlanmış "Hayvan Hakları Çerçevesinde Türkiye’de Afet Yönetim Sisteminin Değerlendirilmesi" başlıklı bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

² İletişim Yazarı: inci.ince@karatekin.edu.tr

³ Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Çankırı, ORCID: 0000-0002-0688-501X

⁴ Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Samsun, ORCID: 0000-0003-3292-8332

life and self-realization. Including the issue of animal rights in the disaster management process will contribute to the realization of environmental and social justice and also the success of the disaster management process.

Keywords: Disaster, Disaster Management, Animal Rights.

1. GİRİŞ

İnsan, hayvan ve içinde yaşadığımız çevrenin sağlığı, ayrılmaz bir şekilde birbiriyle bağlantılıdır. Zira hepimiz aynı çevreyi paylaşmakta, aynı çevreden yaşamımız için gerekli kaynaklara ulaşmaktayız. Dolayısıyla olağan durumların yanı sıra afet ya da acil durumların yönetilmesi sürecinde hayvan haklarının da dikkate alınması önemli bir ihtiyaçtır.

Dünyada ve Türkiye’de hayvan haklarına yönelik özellikle 1970’li yılların sonlarından itibaren bir farkındalık oluştuğu söylenebilir. Türkiye de 2004 tarihli 5199 sayılı Kanun ile bu farkındalığı pozitif hukukuna eklemiştir. Ancak bir afet durumunda hayvan hakları özelinde yürütülecek politikaların yasal sınırları çizilmemiş, hatta söz konusu kanunda afet yönetimi ile ilgili ibarelere de yer verilmemiştir. Dolayısıyla bu belirsizlik, hayvan hakları açısından olumsuz durumların yaşanması potansiyelini içinde barındırmakta, yaşam haklarına tehdit oluşturabilmektedir. Afetler, hayvanların fiziksel ve psikolojik yaşam koşullarına olumsuz bir şekilde etki etmektedir. Afet yönetim sürecine hayvan hakları konusunun dâhil edilmesi hem hayvan hem de insan refahı açısından önemli bir konudur.

Bu çalışmanın amacı hayvan haklarını da önceleyecek bir afet yönetim sisteminin gerekliliğini ortaya koymak, bu anlamda bir farkındalık yaratmak ve neler yapılabileceği üzerinde politikalar önermektir. Yerli ve yabancı literatürde hayvan haklarına ilişkin çok sayıda çalışma olmasına rağmen, hayvan haklarının afetlerde de korunması gerektiği öğretilerinde yeni durulmaya başlayan konulardan biridir. Konuya ilişkin önceden yapılan çalışmalarda afetlerin hayvanlar üzerindeki etkilerine, hayvan refahı gibi konulara odaklanıldığı görülmektedir. Kılıç ve Çakır (2022) tarafından kaleme alınmış “Afetlerde Hayvanlar” isimli çalışmada afetlerin hayvanlar üzerindeki etkilerine değinerek, öneriler getirilmiştir. A. Gökçen’in (2022) “Afetlerde Hayvanların Konumu” çalışmasında insan-hayvan ilişkilerinden yola çıkarak bir afet türü olarak hayvan kaynaklı afetlerin günümüzde daha görünür olduğu, hayvanların da insanlar kadar afetlerden zarar gördüğü konularına yer verilmiştir. Çalışmamızda odaklanılan esas konu afet yönetimine ilişkin üretilecek olan politikaların hayvanların da hak sahibi olduğu kabulüne dayanması gerekliliğidir. Herhangi bir afette hayvanların niceliksel olarak yüksek oranda etkilenmesinin temel nedeni bu gerekliliğin sağlanamamış olmasıdır. Dolayısıyla çalışma konusu öncelikle pozitif hukukta; ardından da afet yönetim sisteminde hayvan haklarını da gözetecek düzenlemelerin yapılması gerekliliği üzerinden ele alınıp değerlendirilmiştir.

2. MATERYAL VE METOD

Bu çalışma hayvanların da hakları olduğundan hareketle, afet yönetim sistemlerinin bu hakları da göz önüne alan düzenlemeler yapması gerektiğine odaklanmıştır. Bu açıdan çalışmanın sorusu; en başta yaşam hakkına sahip olan hayvanların afet yönetimlerinde neden tali konumda olduğu ve bu tali konumdan sıyrılıp afetlerin etkisinden korunmak için ne gibi uygulamalar yapılabileceğidir. Bu sorunun haklılığını desteklemek adına çalışmada öncelikle afetlerin hayvanlar üzerindeki etkilerine yönelik niceliksel veriler taranmıştır. Ardından hayvan haklarına yönelik gerek ulusal gerekse uluslararası hukuki düzenlemelere atıfta bulunulmuş, afet yönetim sistemlerinde hayvan haklarının yeri ile ilgili çeşitli raporlar, planlar, politika belgeleri ve uygulamalar değerlendirilmiştir. Tüm bu verilerden hareketle sonuçta hayvan haklarının özellikle Türk pozitif hukukundaki yeri tartışılmış ve Türkiye’de afet yönetim sisteminin hayvan haklarını da öncelmesi adına politika önerileri sunulmuştur.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1. Afetlere İlişkin Kavramsal Çerçeve

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)’ın Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü’nde afet, “toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olay” şeklinde tanımlanmaktadır (Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü, 2023). Afetin çeşitli türleri vardır. Afetler, jeolojik (deprem, heyelan, volkanik patlamalar...), iklimik (kuraklık, sıcak-soğuk dalgası, dolu, hortum, kasırga...), biyolojik (orman yangınları, salgınlar...), sosyal (göçler, terör saldırıları...) ve teknolojik (nükleer, sanayi, ulaşım kazaları...) olmak üzere başlıca kategorilere ayrılmaktadır (Afet Türleri, 2023). Günümüzde iklim değişikliği de iklimik afetlerin sayısını ve şiddetini giderek artırmaktadır. Bu durum, doğal, sosyo-ekonomik ve kültürel çevreler üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır.

Dünya Ekonomik Forumu’nun 2023 yılında yayımlanan Küresel Risk Raporu’nda afetler, risk sıralamasında ilk sıralarda yer almaya başlamıştır. Rapora göre, doğal afetler ve aşırı hava olayları kısa vadeli riskler⁵ sıralamasında ikinci sıradadır. Raporda belirlenen ilk on riskten beş tanesinin çevresel kaynaklı olduğu görülmektedir. Uzun vadeli riskler⁶ arasında, doğal afetler ve aşırı hava olayları üçüncü, biyolojik çeşitlilik kaybı ve ekosistemin çöküşü de dördüncü sırada yer almaktadır. İlk on riskten altı tanesi ise çevresel kaynaklıdır (World Economic Forum, 2023, s. 6). Rapordaki risk sıralamalarına bakıldığında, afetlerin kısa ve uzun vadeli riskler arasında üst sıralarda yer almaya başladığı görülmektedir.

⁵ Kısa vadeli riskler, önümüzdeki iki yıl içinde gerçekleşmesi beklenen riskleri kapsamaktadır.

⁶ Uzun vadeli riskler, önümüzdeki on yıl içinde gerçekleşmesi beklenen riskleri kapsamaktadır.

Acil Durum Veri Tabanı-Emergency Events Database (EM-DAT), 2022 yılında dünya genelinde 387 doğal afetin olduğunu kaydetmiştir. 2022 yılında meydana gelen afet türlerine ilişkin sayısal veriler, 2002-2021 yıllarının ortalamasıyla karşılaştırıldığında kuraklık, deprem, sel, taşkın, fırtına ve orman yangınlarında artışlar olduğu görülmektedir. Yaşanan afetler 30.704 kişinin hayatını kaybetmesine ve 185 milyon kişinin etkilenmesine neden olmuştur. Ekonomik kayıpların toplamı ise 223,8 milyar ABD doları civarındadır (EM-DAT 2022, s. 2, 4).

2022 yılında kuraklık, sel, taşkın, fırtına kaynaklı yaşanan ekonomik kayıpların, 2002-2021 ortalamasına oranla daha fazla artış gösterdiği görülmektedir (EM-DAT 2022, s. 7). Afetler, insan ve diğer canlı yaşamlarını olumsuz etkilemenin yanı sıra, ekonomik kayıplarla da kalkınmanın önündeki en büyük engellerden biridir. Özellikle, geçim kaynağı hayvancılığa bağlı olan az gelişmiş ülkelerde yaşanacak afetler, ülkelerin daha da yoksullaşmasına neden olacaktır.

Türkiye de afet riskine maruz ülkelerden biridir. Ülkemizde hem iklimsel hem de jeolojik afetler çok sayıda can ve mal kaybına neden olmaktadır. 1900'den günümüze kadar meydana gelen büyük depremler incelendiğinde, Türkiye dünya genelinde dördüncü sırada yer almaktadır (Benli ve diğerleri, 2018, s. 8). Depremin yanı sıra iklim değişikliği kaynaklı yaşanan afetler ülkemizi olumsuz etkilemektedir. Bu afetlerin başında fırtına ve sel yer almaktadır. 2010-2021 yılları arasında gözlenen ve ülkemizi etkileyen meteorolojik karakterli doğa kaynaklı afetler içinde, fırtına yüzde 32, şiddetli yağış/sel yüzde 30, dolu afeti ise yüzde 17,2 görülme sayısı ile ilk sıralarda yer almaktadır (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2023, s. 7). Türkiye'de 2022 yılında meydana gelen doğa kaynaklı olay istatistiklerine ilişkin bilgiler ise Tablo 1'de yer almaktadır. Buna göre, 2022 yılında en çok görülen afet türlerinin başında deprem gelmektedir. Depremi, heyelan ve sel/su baskını takip etmektedir.

Tablo 1. 2022 Yılı Doğa Kaynaklı Olay İstatistikleri

Çığ	18
Deprem	21.054
Diğer*	451
Heyelan	859
Kaya Düşmesi	137
Obruk	13
Sel / Su baskını**	450
Genel Toplam	22.982

* AYDES’ten elde edilen fırtına, dolu, aşırı kış koşulları vb. verilerinden oluşturulmuştur.

** AYDES’ten elde edilen Sel/ Taşkın / Su Baskını, Şiddetli / Ani Yağış, Çay / Nehir Taşkını, Aşırı Yağış ve Yüzey Sellenmesi / Drenaj Seli / Şehir Seli verilerinden oluşturulmuştur.

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2023.

Yaşanan bu afetler, sadece insan yaşamını değil, hayvan refahı üzerinde de etkilere sahiptir. Depremden nükleer kazalara, orman yangınlarından kuraklığa kadar her bir afet türü, hayvanlar üzerinde fiziksel ve psikolojik etki oluşturmaya devam etmektedir.

3.2 Afetlerin Hayvan Haklarına Etkileri

Afetler, hayvanların yaşamlarını fiziksel ve psikolojik olarak tehlikeye sokan önemli olaylardır. Afetler hayvanlar üzerinde ölüm, yaralanma, açlık, susuzluk, yerinden olma, hastalık başta olmak çeşitli fiziksel etkilere sahiptir (World Animal Protection, 2023). Korku, stres, kaygı ve yalnızlık ise psikolojik etkiler arasındadır. Tüm bu fiziksel ve psikolojik etkiler hayvan refahını giderek azaltmaktadır. Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü, hayvan refahını şu şekilde tanımlamaktadır: “Hayvan refahı, bir hayvanın içinde yaşadığı koşullarla nasıl başa çıktığı anlamına gelir. Bir hayvan sağlıklı, rahat, iyi beslenmiş, güvende ise, doğuştan gelen davranışları sergileyebiliyorsa ve acı, korku, sıkıntı gibi hoş olmayan durumlardan muzdarip değilse iyi bir refah durumundadır” (National Planning Principles For Animals in Disasters, 2023). Afetlerde hayvan refahının korunmaması hayvan sağlığının yanı sıra insan yaşamını, daha geniş bir yorumla ise dünyadaki ekolojik dengeyi bozabilecek bir potansiyele sahiptir.

Hayvan sağlığının afetlere karşı savunmasız olması, sağlık, üretim, refah, ekonomi, geçim kaynakları açısından çeşitli kayıplara neden olabilir. Bu kayıplara ek olarak, acil durumlar ve afetler meydana geldiğinde, altyapıların tahrip olması, yoksulluğun artması ve geçim kaynaklarının bozulması nedeniyle kalkınma kazanımları da kaybedilebilir. Tüm bunlar, Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’nin gerçekleşmesinde engeller oluşturabilir (WOAH, 2023).

Afetlerin ayrıca ekolojik denge üzerinde uzun vadeli etkileri de söz konusudur. Örneğin, volkanik patlamalar, fırtınalar ve seller deniz hayvanlarının yaşamlarını kaybetmesine yol açarak fosil birikimine, suyun sıcaklığının ve tuzluluğunun uzun vadede artmasına neden olmakta, ekolojik dengeyi değiştirmektedir (Animal Ethics, 2023). Bu durum bize, toplumu bir bütün olarak etkileme potansiyeline sahip afetlerin hayvan sağlığı üzerindeki etkilerinin, ekolojik dengeyi de bozabileceğini göstermektedir.

Orman yangınları, hayvan yaşamına etki eden bir diğer afet türüdür. Günümüzde iklim değişikliği kaynaklı orman yangınlarının sayısı ve şiddeti giderek artmakta, yangınlar günlerce sürebilmektedir. Orman yangınlarına bağlı olmak üzere birçok hayvan türü yaşamını kaybetmektedir. Hayvanların yaşamlarını kaybetmesi, yaşam alanlarının yok olması, besin maddelerinin azalması veya yok olması, hayvanların besin, su, barınak

bulma amacıyla farklı yerlere göçü, orman yangınlarının etkileri arasındadır (Öztürk ve Özkan, 2019, s. 70). Öyle ki, Avustralya’da 2019 sonunda başlayan ve 2020 Mart ayına kadar devam eden orman yangınlarını konu eden rapora göre, yangından 143 milyon memeli, 2 milyar 460 milyon sürüngen, 180 milyon kuş ve 51 milyon kurbağa etkilenmiştir. Yaklaşık 3 milyar hayvanın etkilenmiş olduğunun belirtildiği raporda ölen hayvan sayısı yer almazken, raporu hazırlayanların görüşü beslenme, barınma, avcılık gibi nedenlerle birlikte kurtulan hayvan sayısının pek fazla olmadığı yönündedir (“Avustralya'daki yangınlarda,” 2020).

Türkiye’de yaşanan orman yangınlarının bazıları ile ilgili veriler çok sayıda hayvanın telef olduğunu göstermektedir. Söz gelimi 29 Temmuz 2021 tarihinde Marmaris’te başlayan ve geniş bir alana hakim olan orman yangınında 35 büyükbaş, 980 küçükbaş, 1000’den fazla kümes hayvanı ve 4500 arılı kovan yok olmuş; 28 Temmuz 2021’de başlayan Manavgat yangınında 263 büyükbaş, 2783 küçükbaş, 1441 arılı kovan ile birlikte çok sayıda yaban hayvanı hayatını yitirmiştir (Türk Tabipleri Birliği, 2022).

Depremler de dünya genelinde ve Türkiye’de hayvan yaşamını etkileyen afet türlerinin ilk sıralarında yer almaktadır. Türkiye’de 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen depremin bir etkisi de hayvanlar üzerinde olmuştur. Zira Türk Veteriner Hekimler Birliği 11 milyon hayvanın depremden etkilendiğini belirtmiştir (Türk Veteriner Hekimler Birliği, 2023). Bu deprem sonrası Hayvan Hakları Federasyonu’nun (HAYTAP) kurmuş olduğu sahra hastaneleri ve gönüllüler ile birlikte Hatay’da 1000’den fazla hayvana müdahale edilmiş ve bu hayvanların hayata tutunmaları sağlanmıştır (HAYTAP, 2023). Bununla birlikte gönüllüler deprem sırasında mahsur kalan hayvanların kurtarılmasını da sağlamıştır (“Depremzede can dostlarının kurtarıcı melekleri,” 2023). Kurtarılan evcil hayvanların sahiplerine kavuşabilmeleri noktasında kaynağını 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu’ndan ve Kedi, Köpek ve Gelinciklerin Kimliklendirilmesi ve Kayıt Altına Alınmasına Dair Yönetmelik’ten alan mikroçip uygulaması önem taşımaktadır. Bu sayede hayvanların kimliklerine, sahiplik bilgilerine erişim kolay olmuştur. Depremlerin hayvanlar üzerindeki etkileri ile ilgili olarak Doğubayazıt ve Erzincan depremleri de örnek gösterilebilir. Zira 2004 Doğubayazıt depreminde 25 büyükbaş hayvan, 23 koyun; 2010 Elazığ depreminde ise 235 büyükbaş, 2797 küçükbaş hayvan telef olmuştur (Gökçe ve Tetik, 2012, s. 149, 154).

Dünya genelinde ve Türkiye’de afetlerden çok sayıda hayvan etkilenmektedir. Afetlerde hayvan refahını sağlamanın öneminin anlaşılması, hayvanların afet planlarına alınma nedenlerine ilişkin farkındalığın oluşması ve planlara dâhil edilmesi sadece hayvan hakları açısından değil, insan türünün devamı için de gereklidir.

3.3 Afet Yönetimi Sürecinde Hayvan Hakları

Dünya genelinde hayvan haklarına ilişkin farkındalığın artması, afet yönetim sürecinde hayvan hakları konusunu gündeme getirmeye başlamıştır. Bu bölümde dünyada ve Türkiye’de hayvan haklarının tarihsel gelişimi ve hayvan haklarına ilişkin mevzuata yer verildikten sonra, afet yönetimi sürecinde hayvan hakları konusunun ele alınışı incelenecektir.

3.3.1. Dünyada Hayvan Hakları

Hayvan hakları yaklaşımı antroposantrizm (insan merkezilik) düşüncesini içinde barındırmaz. Bu yaklaşımın temeli hayvanlardır. Temel gaye, hayvan haklarının tanınması ve korunması ile birlikte hayvanlara yönelik sömürünün ve istismarın son bulmasıdır. Hayvanların beslenme amacıyla yetiştirilmesini, deneylerde kullanılmasını, eğlence aracı haline dönüştürülmesini reddeder. Her hayvanın yaşama ve vücut bütünlüğü hakları vardır. Dolayısıyla hayvanların yaşam haklarının ellerinden alınması ve vücut bütünlüklerinin bozulması birer hak ihlalidir (Duru ve Özdan, 2023, s. 180).

Dünya genelinde hayvan hakları ile ilgili farkındalığı ortaya koyan en önemli belgelerin başında Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi (HHEB) gelmektedir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü -United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) tarafından hazırlanan bu bildirme 15 Ekim 1978 tarihinde Paris’te ilan edilmiştir. Bildirme 14 maddeden oluşmaktadır. Bildirme’nin 1. maddesine göre “Bütün hayvanlar yaşam önünde eşit doğarlar ve aynı var olma hakkına sahiptirler”. Hayvanların yaşam haklarını ilk maddesinde düzenlemiş olan bu Bildirme’nin diğer maddelerinde de hayvanların yaşam hakları ve bu hakkın korunması, hayvanlara karşı kötü davranışların hayvan haklarına aykırılığı ve zorunluluk olmaksızın bir hayvanın öldürülmesinin suç olduğu vurgusu yer almaktadır. Söz konusu Bildirme’nin 14. maddesi hayvanlarının korunmasına ilişkin hükümetlerin rol üstlenmesi gerektiğini belirterek, tıpkı insan hakları gibi hayvan haklarının da kanunlar ile koruma altına alınmasının gerekli olduğunu vurgulamaktadır (Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi, 2023). Hayvan haklarının farkındalığı açısından önemli bir hak bildirisi olan HHEB bazı noktalarda eleştiriye uğramıştır. Özellikle de 9. madde yer alan beslenme amacıyla hayvanların yetiştirilmesi ifadesi metne karşı çıkışı ve protestoları beraberinde getirmiştir. 1989 yılında HHEB revize edilerek deklare edilmiş ve eleştiriler törpülenmeye çalışılmıştır. Madde sayısı 14’ten 10’a indirilmiş, maddelerde değişiklikler yapılmıştır. Özellikle önceki metinde eleştirilerin odağında yer alan 9. maddedeki hayvanların beslenme amacıyla yetiştirilmesi ifadesi yeni metinde yer almamıştır. Öte yandan yeni metin sinir sistemine sahip hayvanlar için özel haklara vurgu yapmış, avcılık ve balıkçılığın eğlence olarak yapılmasının kınanmasını ve özellikle de hayvanlara hukuki kişilik atfedilmesini düzenlemiştir (Neumann, 2012, s. 99-102).

Uluslararası alanda hayvan haklarını konu alan başka sözleşmeler de imzaya açılmıştır. Söz gelimi, 65 no’lu Hayvanların Uluslararası Taşıma Sırasında Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi 1968 (103 sayılı Ek Protokol 1979) yılında, 87 no’lu Yetiştirme

Amaçlarıyla Muhafaza Edilen Hayvanların Korunması Hakkında Avrupa Sözleşmesi 1976 yılında, 102 nolu Kesim Sırasında Hayvanların Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi 1979 yılında, 123 no'lu Deney ve Diğer Bilimsel Amaçlarla Kullanılan Omurgalıların Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi 1986 yılında, 125 no'lu Ev Hayvanlarının Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi 1987 yılında imzaya açılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, 2011, s. 1).

3.3.2. Küresel Düzeyde Afet Yönetimi ve Hayvan Hakları

Afet yönetiminin dört evresi vardır. Önleme/ zarar azaltma ve hazırlık afet öncesi; müdahale ve iyileştirme ise afet sırası-sonrasındaki evrelerdir. Afet yönetimi anlayışında 1990'lı yıllardan itibaren yaşanan değişimlerle birlikte, afet öncesi önleme ve zarar azaltma evresine daha çok önem vermeye başlandığı görülmektedir. Böylelikle ülkeler, afet yönetiminde risk tespiti ve risk azaltımına ilişkin planlar yaparak afetlerin olumsuz etkilerini hafifletmeye çalışmaktadırlar.

1990'lı yıllarda dünya genelinde afet sayısındaki artış, uluslararası kuruluşların da afet yönetimi anlayışının değişmesine neden olmuştur. Birleşmiş Milletler, 1990'lı yılları, gelişmekte olan ülkelerdeki afet zararlarının azaltılabilmesi için uluslararası iş birliğinin geliştirilmesi amacını taşıyan “Uluslararası Doğal Afet Zararlarının Azaltılması On Yılı” olarak ilan etmiştir. 1994 yılında risk yönetiminin önemini açıkça vurgulandığı “Daha Güvenli Bir Dünya için Yokohama Stratejisi ve Eylem Planı” hazırlanmış, “afet yardımlarına olan ihtiyacın azaltılmasında afetlerin önlenmesi ve hazırlık faaliyetlerinin öncelikli öneme sahip olduğu” prensipleri öne çıkartılmıştır. Afetlere ilişkin bir diğer eylem planı da, 2005 yılında hazırlanan, 2005-2015 yılları arasını kapsayan “Hyogo Çerçeve Eylem Planı”dır. Bu eylem planında da, risk yönetiminin önemine vurgu yapılmıştır (AFAD Stratejik Plan 2019-2023).

2015 yılında ise “Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi” kabul edilmiştir. Bu belgeyle, 2030 yılına kadar afet risklerinin azaltılması, dirençliliğin sağlanması konusunda bir yol haritası belirlenmiştir. Çerçeve’de afet risk azaltımının kapsamının genişletildiği görülmektedir. Bu kavram, doğal, insan kaynaklı tehlikeleri, çevresel, teknolojik, biyolojik tehlike ve riskleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi 2015-2030).

Afet yönetiminden ziyade afet risk yönetimine odaklanan Sendai Çerçevesi, geçim kaynaklarının korunmasının yanı sıra insanları ve mallarını da kurtarmayı hedeflemektedir. Sendai Çerçevesi’de ülkelerin ekonomik kayıpları azaltmak ve geçim kaynaklarını korumak için hayvanları korumayı “Afet Riskinin Azaltılması” politikalarına, planlarına ve faaliyetlerine dahil etmesi gerektiği konusu açıkça vurgulanmaktadır. Planda, “dirençlilik için afet riskini azaltmaya yatırım yapılması” eylemi kapsamında ulusal ve yerel düzeyde, “Besi hayvanları, üretim aletleri ve tohumlar da dâhil olmak üzere, geçim kaynaklarının ve üretken varlıkların korunmasını güçlendirmek”, küresel ve bölgesel düzeyde ise, belirtilen korumanın sağlanması için iş birliğini teşvik etmek ve ülkelerin kapasite güçlendirmelerini desteklemek” gibi hedefler

yer almaktadır (Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi 2015-2030). Bu hedeflerde, sadece besi hayvanlarının yer aldığı, ev hayvanları ve yabani hayvanlara yer verilmediği görülmektedir (Kılıç ve Çakır, 2022, s. 341).

Sendai Çerçevesi, afet riski azaltımı politikalarının hem ulusal hem de yerel düzeyde uygulanması gerektiğini kabul etmektedir. Geniş bir yüz ölçümüne sahip olan Hindistan örneğine bakıldığında, ülkenin deprem, sel, kasırga ve kuraklık gibi doğal afetlere karşı savunmasız olduğu görülmektedir. Hindistan her yıl ortalama 1 milyar ABD doları tutarında afet kaynaklı kayıplarla karşı karşıyadır. Hindistan’da sadece sel nedeniyle her yıl ortalama 95.000 büyükbaş hayvan kaybolmaktadır. Hindistan hükümeti, 2009 yılında Ulusal Hayvancılık ve Ulusal Afet Yönetimi Politikaları’nda hayvanları korumanın önemini kabul etmiştir. Ulusal Afet Yönetimi Otoritesi, 2013 yılında tüm eyalet hükümetlerine hayvanları afet yönetim planlarına dahil etmeleri yönünde bir direktif yayınlamıştır. Bu direktifi takiben, iki eyalet (2013’te Bihar ve 2015’te Sikkim) hayvanların korunmasını kendi eyalet risk planlaması ve azaltım önlemlerine entegre etmişlerdir (Implementing the Sendai Framework: Lessons from India, 2023).

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) örneğine bakıldığında, afet yönetimine ilişkin temel kurum, Federal Acil Durum Yönetim Kurumu (FEMA)’dur. ABD’de kasırga başta olmak üzere yaşanan doğal afetlerden sonra, federal ve eyalet yasalarında değişiklikler yapılmıştır. 2005 yılında meydana gelen ve yaklaşık 2000 insanın ölümüne yol açan Katrina Kasırgası’nda evcil hayvanlar yasadışı olduğu gerekçesiyle başka sığınaklara götürülmüştür (“Harvey Fırtınası’yla gündeme gelen soru,” 2017). Kasırganın ardından, köpeklerini ve kedilerini geride bırakmak istemedikleri için kurtarılmayı reddeden insanların varlığı, federal yasada değişikliğe neden olmuş, bireylere evlerinde yaşayan hayvanları kurtarması ve onlara bakmasıyla ilgili hükümler getirilmiştir. Değişikliğin nedeni insan yaşamına yönelik tehlikeyi en aza indirmek olduğu söylenebilir. ABD tarihindeki önemli afetlerden biri de 2012 yılında gerçekleşen Sandy Kasırgası’dır. 2012 yılındaki Sandy Kasırgası sonrası, New York’ta, tüm şehir barınaklarının ve toplu taşıma araçlarının kedi ve köpek gibi hayvanların girişine izin vermesi zorunlu kılınmıştır. Yaşanan kasırgadan sonra hayvanlara yönelik büyük miktarlarda bağışlar yapılmış, hayvanlara barınağın yanı sıra, yiyecek, su ve tıbbi tedavi sağlanmış ve hayvanlar için arama kurtarma ekipleri oluşturulmuştur (Animal Ethics and Wild Animals, 2023).

Avustralya da doğal afetlerin sık görüldüğü yerlerden biridir. Kuraklık, sel, fırtına, tropikal kasırga ve yangınlar en sık görülen afet türleri arasındadır. Avustralya’da 2012 yılında, “Direnç Oluşturma: Hayvanlar ve Toplulukların Acil Durumlarla Başa Çıkması” başlıklı bir çalıştay yapılmıştır. Çalıştay, acil durum yöneticileri de dâhil olmak üzere bu konuda deneyimli 50’den fazla paydaşı bir araya getirmiştir. Bunlar arasında, insani yardım kuruluşları, hükümet yetkilileri, veterinerler, araştırmacılar ve hayvan örgütleri de bulunmaktadır. Çalıştayda, hayvanların planlamaya dâhil edilmemesinin, insan yaşamının kaybı da dâhil olmak üzere önemli ekonomik ve sosyal maliyetlerle sonuçlandığı kabul edilmiştir. Çalıştay delegeleri, afet yönetiminin her aşamasında hayvanların acil durum yönetimine entegrasyonunun olması gerektiğine karar vermiş, bu hedefe ulaşmanın

başlıca yollarından birinin, hayvanları acil durum yönetim sistemlerine entegre etmeye çalışan kuruluşlara tavsiyelerde bulunacak ulusal bir danışma komitesi kurulması olacağı konusunda anlaşmışlardır (National Planning Principles For Animals In Disasters, 2023).

Günümüzde insan kaynaklı afetler hayvanlara da zarar vermeye devam etmektedir. Bu durumun önüne geçmenin gerekliliğinin yanı sıra müdahale edebildiğimiz durumlarda afet öncesi, sırası ve sonrasında diğer insanlarla birlikte hayvanların da zarar görmelerini engelleyecek politikaların geliştirilmesi önemlidir (Gökçen, 2022, s. 133). Buna yönelik küresel düzeyde hayvan hakları ve afet yönetimine ilişkin kabul edilen belgelerin, ülkelerin ulusal ve yerel planlarına da zamanla aktarılmaya ve bazı ülkelerde konuya ilişkin farkındalık oluşmaya başladığını göstermektedir.

3.4. Türkiye’de Hayvan Hakları ve Afet Yönetimi

3.4.1. Türkiye’de Hayvan Hakları

Çalışmada Türkiye’deki hayvan haklarının tarihçesine geçmeden önce, litertürde tartışmalı bir konu olan hayvanların kişiliği sorununa değinilecektir. Literatürde hayvanların kişiliği meselesi tartışılmakta olup, bu konuda farklı görüşler ortaya sunulmuştur. Bu görüşleri üç grupta toplamak mümkündür (Koçhisarlıoğlu ve Söğütü Erişgin, 2013, s. 1691):

- Hayvanların nesne olarak kabul edilmesi gerektiğini kabul eden görüş,
- Hayvanların kişi benzeri kabul edilmesi gerektiğini kabul eden görüş,
- Hayvanların kişi olarak kabul edilmesi gerektiği kabul eden görüş.

Hayvanları nesne (eşya) olarak kabul eden görüşün temeli Roma Hukuku’na dayanmaktadır. Antroposantrizm düşüncesine dayanan bu yaklaşım hayvanların korunmasını insanlara sağlayacağı yarar dolayısıyla gerekli görür; ancak hayvanların bilince ve zekaya sahip olmadığı düşüncesinden hareket ederek hukuk öznesi ve hak sahibi olabileceklerini kabul etmez. Hayvanları kişi benzeri kabul eden görüş, hukuk düzenin insanlara tanıdığı kişilik tanımından ayrılarak hayvanlar için özel hukuki kişilik düzenlemesi yapılması gerektiğini benimsemektedir. Hayvanları kişi olarak kabul eden görüş, hayvanı hukuk öznesi olarak kabul eder. Özellikle hayvanların da ıstırap çektiği düşüncesinden hareket eden bu görüşün savunucularına göre ıstırap çekmeme noktasında insanlar ile hayvanların eşit olduğu belirtilmektedir. Hayvan hakları da yine bu görüşün benimsemiş olduğu bir yaklaşımdır (Koçhisarlıoğlu ve Söğütü Erişgin, 2013, s. 1692-1702).

Ülkemizde hayvan hakları ile ilgili yapılan çalışmaların tarihi Osmanlı Devleti’ne kadar uzanmaktadır. Zira hayvanların korunmasına ilişkin ilk dernek olan “İstanbul Himâye-i Hayvânât Cemiyeti” 1912 yılında kurulmuştur. Bu Cemiyetin kuruluşunun itici gücü o dönem İstanbul’da sokaklarda sayıca çoğalan köpeklerin Hayırsız Ada’ya nakledilmesidir. Hayvanların kötü şartlar altında bırakıldığı savından hareketle yurt içi ve yurt dışından tepkiler yükselmiştir. Hayvanların korunmasına ilişkin bir derneğin kurulması fikri doğmuştur (Cansız, 2021, s. 195-201). İstanbul Himâye-i Hayvânât

Cemiyeti I. Dünya Savaşı döneminde 1914 yılında faaliyetlerine son vermiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra 1924 yılında Dernek “Türkiye Hayvanları Koruma Derneği” adıyla tekrar faaliyetlerine başlamıştır (Melikoğlu, 2009, s. 37).

Mevcut pozitif hukukumuz açısından Türkiye’de hayvan hakları ile ilgili doğrudan düzenlenmiş bir anayasa maddesi yoktur. Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi başlıklı 169. madde hayvanlarla kısmen ilişkilendirilebilir. Anayasanın devletin koruması altında olduğunu belirttiği ormanlar ağaçların ve hayvanların birlikte oluşturduğu bir bütündür. Dolayısıyla da ormanların korunması ağaçların korunması kadar hayvanların korunmasını da ifade etmektedir.

Anayasada doğrudan ifade edilmeyen hayvan haklarına yönelik temel mevzuat 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu’dur. Söz konusu kanun 24/6/2004 tarihinde kabul edilmiş; 1/7/2004 tarihinde de Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. Kanun’un 1. maddesinde yer alan hükümden hareketle amaç, hayvanların rahat bir şekilde, her türlü kötü muameleden uzak yaşamalarını sağlamaktır.

Genel olarak belirtmek gerekirse 5199 sayılı Kanun, hayvanların korunması ile birlikte hayvanlara karşı yasakları saymış; sorumlu mercileri ve görevlerini belirtmiştir. Söz konusu Kanun’da yapılan 9/7/2021 tarihindeki değişiklik öncesinde Kanun’a aykırı davranışların müeyyideleri salt idari para cezasına bağlanmışken, yeni düzenleme ile hapis cezaları Kanun’a eklenmiştir.

Ancak 5199 sayılı Kanun’da afetler dolayısıyla hayvanların görebileceği zararlara yönelik “afet” terimini içeren bir bölüm yer almamakta, Kanun’un uygulama yönetmeliğinde de bir afet durumunda yaşanabilecek kayıplara karşı hangi önlemlerin alınması gerektiğinden söz edilmemektedir (Kılıç ve Çakır, 2022, s. 342). Oysa ki 5199 sayılı Kanun’un 4. maddesine göre bütün hayvanlar eşit doğar ve yaşama hakkına sahiptir. Hayvanların korunmaya duydukları ihtiyaç afet durumlarında katlanır, yaşam hakları daha da önem kazanır. Dolayısıyla afet durumunda hayvanlara yönelik izlenecek politikaların geliştirilmesi ve mevzuatta düzenlemeler yapılması bir ihtiyaç olarak doğmaktadır.

Türk Ceza Kanunu (TCK) açısından bakıldığında hayvanların genel olarak mal kapsamında değerlendirilmiş olduğu görülmektedir. Söz konusu kanunun hayvanlarla ilgili bazı hükümleri (m. 90/2b, 142/ 2g ve m. 177) suç ile korunan hukuki yararı hayvanın malikine, zilyedine veya üçüncü bir kişiye tanımıştır. Bununla birlikte TCK’nın İkinci Kısmı olan “Çevreye Karşı Suçlar” başlığı altında ise hayvanlar insanlarla birlikte suçun korunan hukuki yararı olarak düzenlenmiştir. Söz gelimi hayvanların sağlıklı bir ortamda yaşamalarına, üremelerine, doğal özelliklerine karşı tehdit oluşturabilecek davranışlar cezai müeyyideye bağlanmıştır (Dönmez, 2013: 904-905). Bu kısmı biraz daha açmak gerekirse TCK’nın “Çevreye Karşı Suçlar” başlığı dışında hayvanlarla ilgili düzenlemelerin insan merkezli olduğu görülmektedir. Söz gelimi, TCK’da Kişisel Suçlar kısmı içinde düzenlenmiş olan Mal Varlığına Karşı Suçlar içerisinde nitelikli hırsızlık suçunu oluşturan eylemlerin büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar hakkında işlenmesinin

cezai müeyyidesi ağırlaştırılmıştır. Ancak bu müeyyidenin amacı hayvanlara ait hukuki değerlerin korunması değil, kişilerin mal varlıklarının korunmasıdır (İnci, 2019, s. 10-11).

2872 sayılı Çevre Kanunu açısından değerlendirildiğinde, söz konusu Kanun'un 9. maddesinin f fıkrasında biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilirliği açısından nesli tehdit veya tehlike altında olanlar ile nadir bitki ve hayvan türlerinin korunmasının esas olduğu vurgulanmış, bunların mevzuata aykırı şekilde ticaret konusu edilmeleri yasaklanmış ve bu yasak, Kanun'un 20. maddesinin k fıkrası ile de idari para cezası ile müeyyidelenmiştir. Çevre Kanunu'nda yer alan bu düzenlemeler özellikle nesli tükenmekte olan hayvanların yaşam hakları açısından önem taşımaktadır.

3.4.2. Türkiye'de Afet Yönetiminde Hayvan Hakları

Türkiye'de afet yönetim sürecini 1900'lü yıllardan günümüze dört ayrı döneme ayırmak mümkündür. 1944 öncesi birinci, 1944-1958 arası ikinci, 1958-1999 arası üçüncü, 1999 sonrası dördüncü dönem olarak kabul edilmektedir. 1999 Marmara Depremi'ne kadar afet politikalarının daha çok afet sonrasına, müdahale edici ve iyileştirmeye yönelik olduğu görülmektedir. 1999 Marmara Depremi, Türkiye'de afet yönetimi sisteminde bir dönüm noktası olmuştur. Büyük can ve mal kaybına neden olan bu deprem, Türkiye'de afet yönetimi sisteminin yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır (Benli ve diğerleri, 2018, s. 16, 28).

2009 yılında çıkarılan 5902 sayılı yasa ile Başbakanlığa bağlı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) kurularak yetki ve sorumluluklar tek bir çatı altında toplanmıştır. 2018 yılında AFAD, yayımlanan 4 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile İçişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır. Türkiye'de AFAD'ın kurulması ile yeni bir afet yönetimi sistemi oluşturulmaya çalışılmış, kriz yönetiminden risk yönetimine geçilmeye çalışılmıştır. Böylelikle, afet öncesi hazırlık, planlama ve risk azaltma çalışmaları, eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri, erken uyarı ve kesintisiz haberleşme projeleri ile afetin zararlarını en aza indirmeye çalışan bir afet yönetim sistemi hedeflenmiştir (Türkiye Afet Müdahale Planı, 2023). Ülkemizde afet ve acil durumlar konusunda yetkili kurum olan AFAD'ın 2019-2023 Stratejik planı incelendiğinde, hayvan kelimesinin planda yer almadığı görülmektedir (AFAD 2019-2023 Stratejik Planı, 2023).

Türkiye'de afetlere etkin müdahaleyi sağlamak amacıyla 2014 yılında Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) hazırlanmıştır. TAMP, Türkiye'de yaşanabilecek afet ve acil durumlarda görev alacak, kamu kurumları, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve gerçek kişileri kapsayan, herhangi bir afet anında kimin ne yapacağı ve müdahalenin nasıl bir organizasyon içinde yapılacağı belirlendiği bir plandır. TAMP'ta hayvan koruma konusunun ele alınışına bakıldığında, karşımıza şu düzenlemeler çıkmaktadır. Planda, afet ve acil durumlara ilişkin müdahale çalışmalarında görev alacak çalışma gruplarına ait görev ve sorumluluklar tanımlanmaktadır. Operasyon Servisi adını taşıyan müdahale organizasyonunda, planı uygulamaya koyan servis bulunmaktadır. Bu servisin çeşitli çalışma grupları bulunmaktadır. Bu alt gruplardan hayvanlara ilişkin olanlar arasında, Afet Tahliye ve Yerleştirme Planlama Grubu, Afet Tarım Orman Gıda Su ve Hayvancılık

Grubu yer almaktadır (Türkiye Afet Müdahale Planı 2023, s. 29). Afet Tahliye ve Yerleştirme Planlama Grubu’nun görev ve sorumluluklarından biri “...taşınabilir milli servet, kıymetli evrak, eşyalar ve gerektiğinde hayvan tahliyesi yapmak”tır (TAMP, 2023: 40). Afet Tarım Orman Gıda Su ve Hayvancılık Grubu’nun hayvanlara ilişkin görev ve sorumlulukları arasında ise,

- “Afet bölgesinde sahipsiz ve barımsız hayvanların tespit ve değerlendirmesini yapmak, barınmasını sağlamak ve gerekli barınma ekipmanlarını temin etmek,
- Afet bölgesinde hayvanlara ilk müdahaleye ilişkin ilk yardım hizmetlerini yürütmek,
- Afet sonrasında hayvan kaynaklı her tür salgın hastalığın önlenmesi için gerekli tedbirleri almak,
- Afetlerde çiftçilerin bitkisel, hayvansal ve su ürünleri üretimindeki zarar tespitlerini yapmak,
- Afet sonrasında evcil hayvanlar, sokak hayvanları, büyükbaş/ küçükbaş ve kümes hayvanlarında ortaya çıkabilecek hastalıklarla mücadele için gerekli aşılama ve tedavi çalışmaları yapmak, bu amaçla aşı, dezenfeksiyon ve hijyen malzemeleri temin etmek” yer almaktadır (TAMP: 2023, s. 46).

Türkiye’de afet yönetimine ilişkin önemli yol haritalarından biri de, 2022-2030 yıllarını kapsayan, Türkiye Afet Risk Azaltma Planı (TARAP)’dır. Bu planda “hayvan” kelimesi taratıldığında, üç yerde kelimenin geçtiği görülmektedir. TARAP’ın stratejik önceliklerinin yer aldığı maddede, “geçim kaynakları ve üretken varlıkların korunmasına yönelik olarak sektörlerin üretim/tedarik zincirlerinde afetlere dirençliliğinin artırılması” hedefinin eylemlerinden biri, “kırsal kalkınmayı destekleyecek şekilde tarımsal ve hayvansal üretimde afet risklerini azaltıcı tedbirlerin alınması”, çıktularından biri de “tarımsal ve hayvansal üretime yönelik afet risklerinin azaltılması” olarak belirtilmektedir. Burada hayvan koruma konusunun, geçim kaynaklarıyla ilişkilendirildiği görülmektedir. Hayvan kelimesinin geçtiği bir diğer yer de, bulaşıcı ve salgın hastalıklarla ilgili teknik kapasitenin güçlendirilmesi ve farkındalığın artırılmasına ilişkin hedefi gerçekleştirmeye yönelik eylemler arasındadır. Buradaki eylemlerden biri, “gümrüklerden salgın yapma riski taşıyan hayvan, su, gıda tohum vb. etkenlere karşı önlemlerin alınması”dır (T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2023, s. 42, 80).

2022 yılında yürürlüğe giren Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği’nin “Afet ve acil durumlara müdahalede iş bölümü” başlığını taşıyan 22. maddesinde “Tarım, orman, gıda, su ve hayvancılık hizmetleri için” Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından ulusal düzeyde hazırlık yapılacağı belirtilmektedir. Ayrıca ana ve destek çözüm ortaklarının görev ve sorumluluklarının yer aldığı 22. maddede, Tarım ve Orman Bakanlığı’nın Afet Tarım Orman Gıda Su ve Hayvancılık Grubu’nun ana çözüm ortağı olduğu belirtilmektedir (Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği, 2023).

Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde TAMP çerçevesinde Gıda Tarım ve Hayvancılık Hizmetleri Grubu oluşturulmuştur (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2013). 6 Şubat Depremi sonrası Bakanlık tarafından afet sonrasında bazı çalışmalar yapılmıştır. Depremden etkilenen illerde, büyükbaş, küçükbaş, kanatlı ve arılı kovan yetiştiricilerinin telef olan hayvanlarının yerine Tarım Sigortaları Havuzu (TARSİM) tarafından hasar tazminatı ödenmesi, afet bölgesindeki yetiştiricilerin hayvan varlığının yem ihtiyacının Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM) koordinasyonunda karşılanması, besleme ve barınma sorunu yaşayan yetiştiricilerden hayvanları alınarak, TİGEM işletmelerine geçici bakım amacıyla nakledilmesi bunlardan bazılarıdır. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü koordinasyonunda depremde barınakları zarar gören hayvanlar için 16 bin 736 hayvan çadırı bölgeye gönderilerek, sokak hayvanları için yaklaşık 50 ton mamanın Bakanlık paydaş çözüm ortağı olan Türk Veteriner Hekimler Birliği ve AFAD aracılığı ile dağıtımı sağlanmıştır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya genelinde ülkelerin afet yönetim sistemlerine bakıldığında, hayvanları korumanın ulusal afet planlarına nadiren dâhil edildiği görülmektedir. Halbuki, dünyada insan yaşamının sürdürülebilirliği, hayvan neslinin sürdürülebilirliğine bağlıdır. Ayrıca çok sayıda insanın geçim kaynaklarının hayvanlara bağlı olduğu düşünüldüğünde de, insan refahı için hayvanların korunması gereklidir. Küresel düzeyde hayvan refahının afet yönetimine ilişkin yapılan tartışmalarda yer alması önemli bir konudur. Ülkelerin de afet yönetim sistemlerine hayvanları dahil etmesi, hem hayvanları hem de insanları koruyacaktır. Hayvanların afet öncesi, sırası ve sonrasındaki ihtiyaçları düşünülerek bir plan hazırlanmalıdır. Afet yönetiminde hayvan korumanın öneminin anlaşılması ve bunun hazırlanan planlara ve yapılan faaliyetlere aktarılması gereklidir.

Afet yönetiminde hayvan koruma, özellikle afet öncesindeki risk azaltma stratejilerine dahil edilmelidir. Hayvanların afetlerde haklarının korunması afet öncesi belli düzenlemelerin yapılmasını gerekli kılmaktadır. Zira afet yönetim sisteminin hayvan hakları çerçevesinde tekrar geliştirilmesi ve politikalar üretilmesinin dayanak noktası burasıdır. Bu noktada öncelikle pozitif hukukun gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu gerekliliğin nedeni mevzuatın çoğu zaman hayvanları eşya olarak değerlendirmesidir. Hukuk özetle kişiler içindir ve Türk hukuk sisteminde hayvanların hukuki kişiliği yoktur. Mevzuatta hayvanlar ile ilgili bir düzenleme çoğu zaman hayvan hakları kaygısından ziyade insanların uğradıkları veya uğrayabilecekleri zararlardan hareket etmektedir. Dolayısıyla da insan merkezci yaklaşımın hakim olduğu bir düzen ortaya çıkmaktadır. Hayvanlara da hukuki kişilik tanınması ile birlikte tersine bir süreç başlatılabilir. Bu noktada hayvanlar için de ayrı bir hukuki kişilik statüsü oluşturulabilir. Hayvanların da insanlarla aynı kişiliğe sahip olması önerisi bazı noktalardan uygulanamaz bulunmaktadır. Getirilen eleştirilerin başında insanın kişilik kazanmasının nedenlerinden borç sahibi olabilme yetisinin veya cezai müeyyide ile karşı karşıya kalabilmesinin hayvanlar için söz konusu olamayacağı gelmektedir. Bununla birlikte hangi hayvanlara kişilik verileceği, verilecek kişiliğin tekniği ve insana benzer bir kişilik de tanımlansa,

tüzel kişilere uygulanan teknik de uygulansa hayvanlar için güçlüklerin bulunduğu, hayvanın kendisine tanınmış hakkı kullanamayacağı; onun yerine yetkili bir aracı tarafından bu hakkın kullanımının sağlanacağı öne sürülmektedir (Bu konuda detaylı analiz için bkz. Koçhisarlı ve Söğütlü Erişgin, 2013, 1699-1702). Getirilen eleştirilerin haklılığı veya haksızlığı bir kenara bırakılırsa, hukuki kişiliğin hayvanlara özel bir statüde olması üzerine yoğunlaşılabilir, hukuki çözümler üretilebilir. Mevzuatta hayvanları eşya statüsüne sokan hükümler revize edilebilir. Bu adımlar hem yasal düzenlemelerin hem de afet yönetim sisteminin hayvanlar lehine dönüşümünü başlatabilir. Zira önemli olan afet yönetim sistemine hayvanların da bir özne olarak dahil edilmesidir.

Öte yandan hayvanlara karşı işlenen suçlar açısından yasal bir revizyon kanun koyucunun gündemine girmesi gereken konulardandır. Bu revizyonun kapsamı salt normal zamanı kapsamamalı afet durumunu da içine almalıdır. Afet anında veya sonrasında hayvanların korunamamasının; yaşam haklarının ellerinden alınmasının cezai müeyyidesi caydırıcı olmalıdır. Söz gelimi, deprem sonrası kurtarma çalışmalarında hayvanların gözden çıkarılıp, binaların yıkılmaya çalışılması gibi durumların yaşanmaması gerekmektedir.

Afet öncesinde hayvan sahipleri tarafından da birtakım önlemler alınabilir. Örneğin, afet öncesinde binanın muhtelif yerlerine yardım ekiplerine yardımcı olmak için etiket yapıştırılması bunlardan biridir. Etiketin üzerinde hayvan sahibine ilişkin bilgilerin bulunması önemlidir. Binada bulunan hayvan türleri hakkında bilgi verilmesi, hayvanların binada buldukları ve olası saklanma ve tahliye edileceği yerlerin belirtilmesi, hayvanları tanıyan ve tahliye planını bilen bir komşunun belirlenmesi diğer önlemler arasında sıralanabilir (Altıntaş, t.y.). Afet öncesi yapılabilecek evcil hayvanların mikroçip uygulaması ile kimliklendirilmesi doğal afet sonrası kayıp hayvan sayısını azaltacaktır. Kimliği ile ilgili verilere ulaşılabilen hayvanın ailesine kavuşması daha kolay bir yoldur.

Afetlerde hayvan korumaya ilişkin planlamanın önceden yapılması, herhangi bir afet sırasında hayvanların daha hızlı ve sorunsuz bir şekilde kurtarılmasına katkıda bulunacaktır. Her afet türüne uygun tahliye ve hayvan bakım planlarının önceden yapılması gereklidir. Orman alanlarına suni barınakların ve su kaynaklarının yapılması, canlıların güvenli alanlara kaçabilmelerini sağlayan güvenli koridorların oluşturulması, yangın riski yüksek bölgelerde yaban hayatı ilkyardım ve triaj (tedavi önceliklendirme) merkezlerinin kurulması ve bu merkezlerde uzmanların görevlendirilmesi (İklim Haber, 2023) orman yangınından hayvanların daha az zarar görmesini sağlayabilir. Orman yangını sonrası yapılacak çalışmalarda faunanın ihtiyaçlarının dikkate alınması, orman ekosisteminin devamlılığı açısından önemlidir (Öztürk ve Özkan, 2019, s. 73).

Afet yönetim sisteminde bir diğer konu, afet sonrası yapılacak çalışmalardır. Afet sonrasında hem hayvanlara fiziksel ve psikolojik iyileştirmeler yapılmalı hem de hayvan sahiplerinin kayıpları giderilmeye çalışılmalıdır. Bu noktada afetlerde veteriner hizmetleri oldukça önem taşımaktadır. Zira veteriner hizmetlerinin görev kapsamı; hayvanların sağlık durumlarının kontrol edilmesi, hayvanların tedavi edilmesi, hayvanların barınma,

beslenme gibi zorunlu ihtiyaçlarının giderilmesi ve hayvanların korunmasıdır. Dolayısıyla veteriner hizmetleri bu konulardaki hizmetleri içermektedir. Söz gelimi hayvanlar için beslenme temin etmek, barınaklar ve sığınaklar kurmak bu hizmetlerin başlıcalarıdır (Erdoğan, 2023, s. 615). Oluşturulacak afet risk yönetiminin en önemli ayağını veteriner hizmetleri oluşturmaktadır. Zira ulusal ve yerel afet yönetimi planlarının koordinasyon içerisinde olması ve veteriner hizmetlerinin bu koordinasyonun içinde yer alması zaruri görülmektedir (Kılıç ve Çakır, 2022, s. 337). Afetlerde veteriner hizmetleri ile ilgili çalışmalar 1906 yılına başlamış olmakla birlikte, modern anlamda 1980'li yıllara dayanmaktadır. Avustralya'da meydana gelen bir yangında hayvanların hayatta kalması noktasında veterinerlerin rolünün anlaşılması afet müdahale sistemine veterinerlerin de dahil edilmesi fikrine önem kazandırmıştır. Türkiye'de de afetlerde veteriner hizmetleri Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde yürütülmekte; önemli roller üstlenilmektedir (Erdoğan, 2023, s. 614-615).

Esasında veteriner hizmetleri afet öncesinde de afet yönetimi ile ilgili politikaların bir parçası olabilirler. Risk değerlendirmesi ve planlaması kapsamında afetlerin hayvanlar üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi ve veteriner hizmetlerinin önceden planlanması sistemin işleyişini kolaylaştırır. Afet esnasında gerekli malzemelerin önceden temini, hayvanların barınma ihtiyaçlarının nerede karşılanacağı ve ortaya çıkabilecek hastalıkların kontrolü için tedbirlerin alınması planlanmalıdır. Veteriner hekimlere, hayvan sahiplerine ve afet müdahale ekiplerine yönelik afet sırasında ve sonrasında yapılacaklara ilişkin eğitim verilebilir. Afet durumunda önemli olan bu üç özne arasındaki iletişim kanallarının her daim açık tutulması sağlanmalıdır (Erdoğan, 2023, s. 616).

Türkiye'deki afet yönetim sürecindeki hayvan hakları konusu değerlendirildiğinde, ülkemizde hayvan haklarına ilişkin mevzuatın olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, söz konusu mevzuatta afet konusuna yer verilmemiştir. Diğer taraftan afet yönetimine ilişkin hazırlanan planlarda hayvan konusunun, hayvanın içsel değerinden çok, geçim kaynakları yönüyle ele alındığı görülmektedir. Afet yönetimine ilişkin hazırlanan planların çevre-merkezci anlayışla hazırlanması, hayvan refahının sağlanmasına ilişkin çalışmalarda konuya ilişkin uzmanlarla işbirliği yapılması, yeterli bütçenin ayrılması, gönüllülük faaliyetlerinin yaygınlaştırılması gibi çalışmalar, afet yönetim sürecinin başarısını artıracaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarların herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu>, 25.08.2023.
- Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.5211.pdf>, 25.08.2023.
- AFAD, Afet Türleri, <https://www.afad.gov.tr/afet-turleri>, 22.08.2023.
- AFAD. (2019). AFAD Stratejik Plan 2019-2023. https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Planlar/AFAD_2019_2023_STRATEJIK_PL_AN.pdf, 23.08.2023.
- Altıntaş, H. (t.y.). Afetlerde Hayvanların Yönetimi ve Veteriner Hizmetleri. https://halksagligi.hacettepe.edu.tr/sunumlar_ve_seminerler/teksagliksempozyumu/2HA.pdf, 04.09.2023.
- Animal Ethics, <https://www.animal-ethics.org/animals-natural-disasters/>, 25.08.2023.
- Animal Ethics and Wild Animals, <https://www.animal-ethics.org/what-happens-to-wild-animals-during-hurricanes/>, 24.08.2023.
- Avustralya'daki yangınlarda 3 milyar hayvan 'öldü ya da yerinden oldu'. (2020, 28 Temmuz). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53566341>. 31.08.2023.
- Benli, H., & Bacanlı, M., & Gündoğdu, Ş. T., & Yaman, M. M., & Esin, M., & Gökçe, O., & Karacameydan, N., & Kadirioglu, F. T., & Kuterdem, N. K., & Zorbozan, S., & Sevim, E., & İlgen H. G. (2018). *Türkiye’de Afet Yönetimi ve Doğa Kaynaklı Afet İstatistikleri*: AFAD, <https://www.afad.gov.tr/kitaplar>, 22.08.2023.
- Cansız, D. (2021). II. Meşrutiyet Döneminde Hayvan Hakları. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (UTAD)*, 5(2), 187-215.
- Depremde can dostlarının kurtarıcı melekleri. (2023, 20 Şubat). <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/depremde-can-dostlarinin-kurtarici-melekleri-42222463>. 31.08.2023.
- Dönmez, B. (2013). Hayvanlara Karşı İşlenen Suçlar. *Prof. Dr. Aydın Zevkliler’e Armağan, E-Journal Of Yasar University (Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi)*, Cilt 8, Özel Sayı, 903-925. <https://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2014/01/25-Burcu-D%C3%96NMEZ.pdf>
- Duru, B., & Özdan, S. (2023). Uluslararası Bildiriler Çerçevesinde Hayvan Hukuku İncelemesi. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18(1), 169-198.
- EM-DAT 2022 Disasters in Numbers, file:///C:/Users/User/Downloads/2022_EMDAT_report.pdf, 04.09.2023.
- Erdoğan, M. A. (2023). Afetlerde Veteriner Hizmetleri. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 8(2), 613-622.
- Gökçe, O., & Tetik, Ç. (2012). *Teoride ve Pratikte Afet Sonrası İyileştirme Çalışmaları*. Ankara: AFAD Yayınları.
- Gökçen, A. (2022). Afetlerde Hayvanların Konumu. *Tezkire Dergisi*, 2022 (80), 125-139.
- Harvey Fırtınasıyla gündeme gelen soru: ABD, Katrina Kasırgası'ndan ders aldı mı?. (2017, 29 Ağustos). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41082292>, 30.08.2023.
- Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi, <https://www.pau.edu.tr/dcuam/tr/sayfa/hayvan-haklari-evrensel-bildirgesi>, 23.08.2023.
- HAYTAP. (2023). Depremde Haytap Çalışmaları, <https://www.haytap.org/tr/depremde-haytap-calismalari>. 31.08.2023.
- Implementing the Sendai Framework: lessons from India, https://www.worldanimalprotection.org/sites/default/files/media/int_files/pdfs/implementing_sendai_framework_india.pdf, 25.08.2023.

- İnci, Z. Ö. (2019). Güncel Gelişmeler Işığında Türkiye’de Hayvanların Ceza Hukuku Bakımından Korunması. *İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1), 1-24.
- Kılıç, M., & Çakır, Ö. (2022). Afetlerde Hayvanlar. *Afet ve Risk Dergisi*, 5(1), 330-345.
- Koçhisarlıoğlu, C., & Söğütü Erişgin, Ö. (2013). Hayvanın Hukukî Konumu. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 8 Özel Sayı, 1691-1724. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/179474>
- Melikoğlu, B. (2009). Türkiye’de Kurulan İlk Hayvanları Koruma Derneğinin Tarihsel Gelişimi. *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 80(1), 37-44.
- National Planning Principles For Animals In Disasters, file:///C:/Users/User/Downloads/final-national-planning-principles-for-animals-in-disasters.pdf, 05.09.2023.
- Neumann, Jean-Marc. (2012). The Universal Declaration of Animal Rights or The Creation of a New Equilibrium between Species. *Animal Law Review*. 19(91), 91-119. Ss. 99-102 91-119 MU 99-102 Mİ)
- Öztürk, N., & Özkan, L. (2019). Orman Yangınları ve Yaban Hayatı. *Doğanın Sesi*, Yıl: 2, S: 4, 67-74.
- Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi 2015-2030, https://uclg-mewa.org/uploads/file/748e86d91ae4409e9188794ddb6c004d/Sendai_TR.pdf, 31.08.2023.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. Türkiye Afet Riski Azaltma Planı (TARAP)2022-2030. https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Planlar/28032022-TARAP-kitap_V6.pdf, 31.08.2023.
- Tarım ve Orman Bakanlığı Destek Hizmetleri Diresi Başkanlığı. (2013). Başkanlığımız Tarafından Bakanlığımız Afet Müdahale Planı Hazırlandı. <https://www.tarimorman.gov.tr/DHDB/Sayfalar/Detay.aspx?OgeId=4&Liste=Haber>, 27.08.2023.
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2023). Tarım ve Orman Bakanlığı 6 Şubat Depreminin Yaralarını Sarmaya Devam Ediyor. <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/5953/Tarim-Ve-Orman-Bakanligi-6-Subat-Depreminin-Yaralarini-Sarmaya-Devam-Ediyor>, 05.09.2023.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. Türkiye Afet Müdahale Planı. https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Planlar/TAMP.pdf, 28.08.2023.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2023). 2022 Yılı Doğa Kaynaklı Olay İstatistikleri. https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Istatistikler/2022-Yili-Doga-Kaynakli-Olay-Istatistikleri.pdf, 09.09.2023.
- Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı. (2011). Hayvan Hakları, Hayvanların Korunması ve Refahı. Mart 2011. Ankara. https://www.ab.gov.tr/files/Tar%C4%B1m%20ve%20Bal%C4%B1k%C3%A7%C4%B1l%C4%B1k%20Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1/hayvan_haklari_hayvanlarin_korunmasi_ve_refahi.pdf, 25.08.2023.
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü. Türkiye Meteorolojik Afetler Değerlendirmesi (2010-2021) <https://www.mgm.gov.tr/FILES/genel/raporlar/meteorolojikafetler2010-2021.pdf>, 04.09.2023.
- Türk Veteriner Hekimler Birliği. (2023). Milyonlarca hayvan Maraş depreminden etkilendi. <https://tvhb.org.tr/2023/02/28/milyonlarca-hayvan-maras-depreminden-etkilendi/#:~:text=6%20C5%9Eubat%202023%20tarihinde%20Mara%C5%9F,11%20milyon%20hayvan%20depremden%20etkilendi>, 31.08.2023.
- Türk Tabipleri Birliği. (2022). Temmuz-Ağustos 2021 Orman Yangınları Değerlendirme Raporu. https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=760386a0-7204-11ec-a83c-469e4684c346, 12.08.2023.
- WOAH, <https://www.woah.org/en/what-we-offer/emergency-preparedness/>, 20.08.2023.
- World Animal Protection, <https://www.worldanimalprotection.org/historical-achievements/animals-in-disasters#slice-2>, 21.08.2023.
- World Economic Forum. (2023). The Global Risk Report 2023 18th Edition. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf?_gl=1*1j3260m*_up*MQ.&gclid=CjwKCAjwoqGnBhAcEiwAwK-Okd7Jsn5UZ-LL8b78dWcYsyIo6Nx-Jc2tAKDVGObR_6XLitllah_RoCxpsQAvD_BwE, 23.08.2023.
- Yangınlar Sadece Ormanlara Değil, Yaban Hayata da Zarar Veriyor. (2022, 1 Temmuz). <https://www.iklimhaber.org/yanginlar-sadece-ormanlara-degil-yaban-hayata-da-zarar-veriyor/>, 23.08.2023.